

Баглюк Григорій Микитович

Біографія

1904 (23.12) — 1938 1.03)

Вже протягом кількох десятиліть постать Григорія Баглюка, відповідального редактора журналу "Забой" — "Літературний Донбас", відомого у 20-х роках письменника, привертає увагу дослідників літературного процесу на Донбасі. Від початку 60-х років, з часу його реабілітації владою, і до останнього десятиліття його творчий і життєвий шлях літературознавці і краєзнавці прагнуть піддати ретельному аналізу.

Така увага не випадкова. На фоні літературного життя Донбасу 20— поч. 30-х років постать Григорія Баглюка була непересічним явищем: питомий донбасівець, талановитий письменник і активний організатор письменницьких сил глибоко увійшов у культурне життя краю. Саме в той час на Донбасі під потужним благотворним впливом української революції 1917-1920 років становилось українське письменство. Одна з провідних ролей у цьому процесі належала Баглюку. Він був автором роману "Молодість", кількох оповідань, зокрема, "Розповідь про підсудного", та популярних серед молоді віршів.

Двадцять років — це новий етап розвитку літературного життя на Донбасі, час становлення письменницької організації "Забой" та одноіменного художньо-публіцистичного журналу. У середовищі письменників розгортаються пошуки нових тем, жанрів та образів. Митці ще можуть вибирати кращий для себе варіант служіння у слові пролетарям та радянській владі. В республіці у цей час розгортається українізація. Починається активний перехід письменників Донбасу на українську мову (Б.Горбатов, Г.Баглюк, В.Гайворонський, Г. Жуков, В.Торін, Ю.Черкаський та ін).

Літературний Донбас інтенсивно втягується у вир загальноукраїнського літературного життя, висуває десятки нових поетів, прозаїків і критиків. Потужний літературний рух із своєю власною автономною письменницькою організацією і журнальною трибуною — непересічне явище в українському літературному житті. Шахтарським краєм опікуються відомі українські письменники Іван Ле та Іван Микитенко, перший з яких очолив на початку 30-х спілку письменників "Забой", а другий увійшов до складу редакції однойменного часопису. Журнал "Забой" активно пропагує на своїх сторінках десятки творів молодих поетів і прозаїків. Тут інтенсивно друкуються поети Василь Іванів-Краматорський, Кость Герасименко, Микола Упеник, Дмитро Надіїн, Володимир Сосюра, прозаїки Григорій Баглюк, Василь Гайворонський, Юліан Западінський, Фелікс Ковалевський та ін.

Часто авторами журналу стають робітники, переважно передовики виробництва — це пріоритетна автура редакційної колегії і спілки письменників. "Твори на сторінках "Забою" — це в основному нарисового змісту оповідання й повісті, які відтворюють життя промислового Донбасу, виробничі проблеми на заводах, фабриках і руднях (так

спочатку називались шахти), актуальні вірші тощо. На підприємствах відкривались осередки "Забою", в яких, на думку спілчанського керівництва, повинно було вигострюватись і гартуватись письменницьке робітниче слово.

Та на початку 30-х років страшний комуно-кремлівський смерч пройшовся над Україною (в котрий уже раз!): відбувся судовий процес над так званими членами СБУ, у 1932-1933 рр.—владою організовано штучний голодомор в українських селах. У цей час тотально знищуються здобутки українства за межами України в республіках СРСР: закрито тисячі українських шкіл та періодичні українські органи, репресовано повністю українську інтелігенцію, арештовано українську книжку. В ряду цих злочинів проти українського народу і винищення українського письменства на Донбасі. Учасник тих подій і сам репресований владою літератор Василь Гайворонський, заступник відповідального редактора журналу "Літературний Донбас" початку 30-х років, згадує:

"...одного дня ГПУ закрило полотнищами машини, на яких друкували "Літературний Донбас", присвячений з'їздові письменників (з'їзд повинен був відбутися у кінці 1932 року в Артемівську—В.О.), поставило біля машин озброєну варту, а вже вночі почалися арешти. Арештовано лише кілька душ, в тому числі Баглюка і мене. А решту письменників узяли під догляд. Звичайно, хто мав можливість, то повтікали".¹

Причини такого крутого і трагічного повороту подій В.Гайворонський бачить перш за все ось у чому: "І в такий спосіб, позбувшись українців, купка росіян-письменників П.Безпощадний, П.Северов, П.Чебалін захопили журнал у свої руки, зрусифікували його, назвавши вже по-російському "Литературный Донбасс", і видають вони його до цього часу"². З цих подій і починається стражденний шлях Григорія Баглюка. За першим вироком письменник був звинувачений у антирадянській троцькістській діяльності і відправлений до Татарії. Але невдовзі відбулися нові слідства і звинувачення. І, вчитуючись у десятки сторінок його справи з фондів Донецького СБУ, бачиш, що якась невмолима і жорстока рука послідовно і настирно керувала процесом знищення колишніх троцькістів, яких було зібрано у другій половині 30-х років з усього Радянського Союзу і сконцентровано у Воркутинських таборах. Для нелюдських знущань і тотального винищення.

Далі ми спробуємо зупинитись на фактах, пов'язаних з останніми двома роками життя Г.Баглюка, коли він у 1936-1937 рр. вступив за колючим дротом у виснажливу і смертельну битву з тоталітарною державою, кинувши разом із сотнями своїх однодумців (швидше — однотабірників) виклик її кремлівському керівництву.

1.Гайворонський В. А світ такий гарний.-Бенос-Айрес: Видавництво Середяка, 1962.

2.Там же.

Що ж лягло в основу нового матеріалу про перебування Г.Баглюка в таборах Воркути (до цього він відбував термін покарання в Татарії.). Це, звичайно, ще раз і ще раз перечитані матеріали особової справи, яка згаходиться в Донецькому обласному СБУ, а також використання раніше не приступних в Україні глибоко хвилюючих спогадів українського літературного критика Григорія Костюка "Окаянні роки" (Торонто, 1978).

Як виявилось, відомий український літературознавець перебував разом з Г.Баглюком у таборах Воркути і був учасником знаменитої голодовки-протесту, одним із організаторів якої був наш земляк. Дозволяють доповнити спогади критика яскраві і глибоко хвилюючі трагічні картини помсти радянського ладу активістам голодовки у Воркуті 1937 року сторінки з роману "Архіпелаг ГУЛАГ" Олександра Солженіцина.

Відновлена завдяки цим свідченням картина страждань і борінь Григорія Баглюка додасть не тільки нових рис до портрета письменника, але й ще раз виявить складності і трагізм становлення української літератури у XX столітті.

Отже, звернемось спочатку до матеріалів особової справи Г.Баглюка, яка розкриває предмет нашого дослідження, так би мовити, "з середини". У листопаді 1935 року у Татарії Баглюк був повторно засуджений на п'ять років. У матеріалах особової справи, яка знаходиться в архіві Архангельського УКГБ за №5944, і на основі якої укладена для донецьких слідчих органів "Оглядова довідка" (у зв'язку з клопотанням у 60-х роках про реабілітацію Баглюка) про це написано так: "3 февраля 1936 г. особым совещанием при НКВД СССР Баглюк был осужден за троцкистскую деятельность к заключению на 5 лет". У цьому документі називаються прізвища двох співучасників справи Баглюка—це уродженець Харківської області Крикун Микола Дмитрович і земляк Баглюка—Ємчук Олександр Олександрович, 1912 р. нар., уродженець села Благодатного на Донеччині. Цього останнього засуджено за троцькістську діяльність ще на 3 роки.

Так трапилось, а швидше всього з чиеїсь навмисної волі, у воркутинських таборах було зосереджено сотні учасників ліквідованого у кінці 20-х років троцькістського руху. Там, за свідченнями Г.Костюка, знаходився і син Троцького Седов. Сталіністи готували криваву розправу із своїми політичними опонентами, не останню роль серед яких відігравав і наш земляк, колишній прихильник ідей Троцького Григорій Баглюк.

Подальша доля приреченого на смерть письменника так описана в уже цитованій довідці:

"В Архангельске, солидаризируясь с группой троцкистов, объявил голодовку. Активно занимался антисоветской пропагандой. По прибытии в лагерь (не названо який—В.О.) Баглюк продолжал свою контрреволюционную деятельность с троцкистами, отказывался от работы, мотивируя "что это каторжный труд", выполнять мы не обязаны". Вел активно агитацию за коллективную голодовку и сам в таковой участвовал с 19 октября 1936 г. по 19 марта 1937 г."

Участь у голодовці і стала причиною смертельного присуду сумнозвісної "трійки".

В останній інформації про воркутинський період страждань письменника визнаємо з тієї ж довідки:

"27 декабря 1937 г. тройкой УНКВД по Архангельской области Баглюк был осужден к ВМН—расстрелу за то, что он, отбывая наказание в Ухт. Печ. ИТЛ, систематически занимался контрреволюционной троцкистской агитацией".

Там же, в документах слідчої справи, повідомляється, що вирок суду здійснено—Г.Баглюк був розстріляний 1 березня 1938 року.

За протоально-безбарвними рядками ледь-ледь чи прозирається постать самого

письменника, його думки, страждання і муки, на які він свідомо, як це ми бачимо, йшов. Протоколи тогочасного радянського слідства — це гра в одні ворота, безапеляційні звинувачення і жодного слова про катування і муки безвинної людини. І, можливо, ніхто б ніколи не взнав як боровся і загинув Баглюк. Та свідки знайшлися і донесли слово правди до людства.

Безпосереднім очевидцем боротьби Баглюка в таборах був відомий сьогодні український літературознавець зі Сполучених Штатів Америки Григорій Костюк. У його спогадах про перебування в радянських концтаборах є сторінки, присвячені зустрічам з Григорієм Баглюком. На Воркуту Костюк потрапив 23 вересня 1936 року теж із звинуваченням в антирадянській та націоналістичній діяльності. Тут він одного разу і зустрівся з редактором "Літературного Донбасу" і був свідком проведення групою в'язнів (біля 400 колишніх троцькістів, серед яких був і Баглюк) голодовки.

Костюк цього акту не підтримував, бо вважав, що це нічого не дасть, а лише підірве сили і так замордованих і знесилених в'язнів. Ініціатори страйку сподівались добитись поліпшення умов у їхньому таборовому житті. Але кінець був трагічний: всіх учасників акції було пізніше розстріляно, а багато помирали під час самої голодовки.

Про свою першу зустріч з Баглюком літературознавець писав:

"Ми потиснули один одному руки, як давні знайомі і друзі ... Григорія Баглюка я знав з преси, як молодого, але талановитого прозаїка. Його єдиний роман "Горизонти" заповідав народження талановитого і вдумливого соціального аналітика й психолога. За його редагуванням, двотижневик "Забой" перетворений був у місячник "Літературний Донбас" (1932) і став солідним літературно-мистецьким україномовним журналом Донбасу. І ось цей син робітничого Донбасу, талановитий молодий письменник і редактор впливового журналу, в очах сталінських наглядачів за літературою стає небажаною і небезпечною фігурою..."

Про причини приєднання Баглюка до троцькістів у таборі Г.Костюк розповідає так: "Однаково,—сказав він (Баглюк—В.О.) мені одного разу, — наші шляхи схрестились. Сталін заповзвся знищити і їх і нас(мається на увазі троцькісти і націоналісти—О.В.). Недаремне ж і придумана сталінськими органами терору ота магічна формула "Українсько троцькістсько-націоналістичного бльоку". Тож протиставлялись насиллю тиранії будемо спільно."

У спогадах Г.Костюка перераховуються висунуті страйкарями вимоги до табірної і московської влад. Сталін називається у поданому документі "кривавий собака революції" за розстріли старих революціонерів, за перетворення країни у фашистську державу тощо. Вимоги висувались такі:

- 1.Відокремити політичних в'язнів від карних злочинців. Скасувати привілеї карних злочинців, яких призначали на керівні посади в таборах.
- 2.Кожному дати роботу за фахом.
- 3.Харчування повинно бути нормальне незалежно від виробленої норми праці. Праця повинна бути восьмигодинною.
4. В'язні повинні мати право на купівлю харчів і побутових речей у таборовій

крамниці в межах свого заробітку.

5. На території табору подружжя повинні мати право жити родинним життям.

6. В'язням надати право на передплату журналів і газет, що виходять у межах Радянського Союзу.

Біля 1000 чоловік почали голодовку й страйк—невихід на роботу. Частина в'язнів оголосила часткову голодовку і страйк...та через кілька днів вони припинили акт непокорі і вийшли на роботу. Адміністрація відокремила голодуючих і поставила коло них варту, чекаючи на вказівки з Москви. Голодуючих в'язнів вивезли за межі табору в далеку Сир-Ягу. Там приречених почали годувати примусово. Процедуру штучного годування,—згадує Г.Костюк, — тоді почали здійснювати силою, за допомогою охоронної варті.

І от, остання зустріч після голодовки Г.Костюка з нашим земляком:

"Одного разу, —згадує критик, — правдоподібно в липні, в таборівій лікарні я зустрів Григорія Баглюка. Ми потиснули один одному руки. Я був потрясений. Мені замкнуло мову. Переді мною стояв не той колишній міцно збудований, широкоплечий Гриць. Це була тінь його, яка ледь-ледь трималася на ногах. Я ще раз, як і колись, висловив йому свою думку, що не варто було йти на цю безнадійну голодівку. Він пробував слабо перечити:

—Як не варто? Адже ж вони таки змушені були прийняти наші умови.

—Друже, що вони прийняли? Навіщо жити ілюзією?

—Як що? Живемо окремо в палатці. Жінки наші з нами. На роботу нас не ганяють. Харчі стали задовільні. Обіцяють, що скоро й преса почне приходити. Яка ж тут ілюзія?....

Це була моя остання зустріч і розмова з Григорієм Баглюком".

А фінал протистояння озброєних мучителів з безсилим і напівживим в'язнем був такий. До Воркути у грудні 1937 р. прилетів з Москви літак, на якому прибула виїзна трійка Верховного суду СРСР Григорович, Кашкетін, Зеленін. Вони провели в таборі "слідство". Було арештовано сотні в'язнів у справі голодовки і деяких інших для вигляду об'єктивності слідства...Тобто навмисно створювалося враження, що в таборі наводиться загальний порядок.

А далі події розгортались таким чином: "І ось, —згадує Г.Костюк, — як грім з ясного неба: 9 березня 1938 року таборове радіо спеціальною передачею повідомило, що виїзна трійка Військового трибуналу Верховного Суду СРСР, після розгляду цілого ряду справ про антирадянську діяльність деяких в'язнів воркутинського табору, ухвалила:

За організацію низки антирадянських контрреволюційних груп на терені табору, за контрреволюційний саботаж, за відмову від праці, за організацію втеч із табору, за таборовий бандитизм та інші контрреволюційні вчинки, —засудити до вищої міри покарання—розстрілу таких осіб...— далі подавався список розстріляних біля 50 осіб....Серед розстріляних, в основному, учасників голодовки, було названо й ім'я Григорія Баглюка.

Г.Костюку вдалося з'ясувати загальну кількість розстріляних за вироком трійки Верховного суду у справі організованої колишніми троцькістами голодівки—ця цифра жахлива —1300 в'язнів із 3000 невільників воркутинського концтабору!

Те, що бачив своїми очима Григорій Костюк, не тільки доповнює матеріали слідчої справи Григорія Баглюка, але й додає масу правдивих фактів про страждання і муки нашого письменника-земляка в таборах, виявляє його неабиякий стійкий характер, волю.

Історія зберегла ще одне правдиве свідчення про смертельне змагання в'язнів з терористичною владою у воркутинських таборах. Це сторінки роману Олександра Солженіцина "Архіпелаг ГУЛАГ".

Солженіцин у частині третій "Истребительно-трудовые" розповідає про розстріли і звірячі засоби знищення охороною страйкарів—троцькістів на Воркуті. Ось, одна з них.

"Зимой 1937-38 года из разных мест сосредоточения—из палаток в устье Сыр-Яги, с Кочмаса, из Сивой Маски, из Ухтарки, троцкистов да еще и децистов ("демократические централисты") стали стягивать на старый Кирпичный завод (иных—и безо всякого следствия). Несколько самых видных взяли в Москву в связи с процессами. Остальных к апрелю 1938 года набралось на Старом Кирпичном тысяча пятьдесят три человека... а потом с пополнениями, поставили рядом еще две старые рваные ничем не обложенные палатки на двести пятьдесят человек каждая...Посреди такой палатки двадцать на шесть метров одна бензиновая бочка вместо печи, а угля отпускалось на неё в сутки—ведро, да ещё бросали в неё вшей, подтапливали. Толстый иней покрывал полотнище изнутри. На нарах не хватало мест, и в очередь то лежали, то ходили. Давали хлеба в день трёхсотку и один раз миску баланды. Иногда, не каждый день, по кусочку трески. Воды не было, а раздавали кусочками лёд как паёк. Уж, разумеется, никогда не умывались, и бани не бывало. По телу проступали цинготные пятна".

Через деякий час бунтівників стали партіями відправляти "на етап", який виглядав, як дехто помітив, дещо підозріло. Коли з возу падали речі ув'язнених, їх ніхто не піднімав...

"Колонна,—пише за спогадами свідків О.Солженіцин,—шла бодро: ждала их какая-то новая жизнь, новая деятельность, пусть изнурительная, но не хуже этого ожидания...

Светило солнце.

И вдруг по чёрной идущей колонне невидимо откуда, из ослепительной снежной пелены, открыт был частый пулемётный огонь. Арестанты падали, другие ещё стояли, и никто ничего не понимал.

Смерть пришла в солнечно-снежных ризах, безгрешная, милосердная.

...Из временных снежных укреплений поднялись убийцы в полярных балахонах бежали к дороге и добивали кольтами живых. А недалеко были заготовлены ямы, куда подъехавшие блатные стали стаскивать трупы...

23-го и 24-го апреля там же и так же расстреляли ещё семьсот шестьдесят

человек."

Ще кілька вражаючих плановим садизмом влади рядків про муки і страждання приречених на смерть:

"Ночами опозиционеров брали "с вещами" на этап, за зону, —пише О.Солженіцин. — А за зоной стоял домик оперчасти. Обреченных поодиночке заводили в комнату, там на них набрасывались вохровцы. В рот им запихивали мягкое, руки связывали назад верёвками. Потом валили по пять—семь человек на подводу и отвозили на "Горку"—лагерное кладбище. Там сволакивали их в готовые большие ямы и тут ж и в ы х з а к а п ы в а л и. Не из зверства, нет. А, выяснено, что обращаться с живыми—перетаскивать, поднимать—гораздо легче, чем с мертвыми."

Або ще один приклад кривавої бойні:

Солженіцин пише: "...с дальних командировок этапы смертников опоздали, они продолжали поступать по пять—десять человек. Отряд убийц принимал их на станции Кирпичный завод, вёл к старой бане—будке, изнутри в три-четыре слоя обитой одеялами. Там велели смертникам на снегу раздеваться и голыми входить. Внутри их расстреливали из пистолетов. Так за полтора месяца было уничтожено около двухсот человек. Трупы убитых сжигали в тундре."

Влада розправилась з людьми, які піднялись в умовах садистського терору на активний протест за свої права. Всі вони були знищені.

Російський письменник не згадує у своїй розповіді про Григорія Баглюка, він, мабуть, не був серед інших політичних зеків надто помітною фігурою. Та завдяки його розповіді останній шлях письменника-земляка набирає реальних і правдивих рис.

...Десь серед цих нещасних загинув і наш український письменник-донбасівець Григорій Баглюк.

З'ясовуючи п р и ч и н и тотального винищення українства сталінізмом, радянською владою, Г.Костюк наводить роздуми одного із в'язнів-українців, з яким не можна не погодитись:

"—От, думаю я, чому ми з вами отут сидимо? Ми ж не вчинили жодного злочину. Але нас бояться, нам не довіряють, нас ізолюють і винищують. Чому? Тому, що ми маємо свідомість української людини, яка збуджена революцією, випросталась на весь свій зріст і владно вимагає права на своє буття. Не знаю, може я помиляюсь. Але інакше пояснити не можу. Інших причин не бачу".

Що тут можна додати? І, справді, хіба не прагнули комуністи і троцькісти (з ними починав свій свідомий життєвий шлях і з ними закінчував своє життя Григорій Баглюк) через революційний беззастережний порив, терор і насилля удосконалювати життя. Хіба не їхньою волею і зусиллями все це робилося?!

Прояви запеклих революційних ідей можна знайти і в творчості Г.Баглюка, часто наскрізь пройнятій революційним часто вузькокласовим поглядом на дійсність. Так, зокрема, в його оповіданні "Розповідь про підсудного" зображено класовий радянський суд, який може простити людині злочин тільки тому, що ця людина пролетар. Але класовий ворог, звичайно, тут не може розраховувати на милість та прощення.

Свого часу критики відзначили тонко відтворений письменником психологізм переживань героїв твору, уміння автора проникнути в душі ворогів пролетаріату. Та вже через кілька років, волею долі сам письменник відчує на собі "справедливість" несправедного суду, сповна переживатиме "милість" тоталітарного режиму до своїх справжніх і надуманих ворогів.

Разом з тим ми не можемо не засвоїти на прикладі життєвої трагедії Г.Баглюка ще один урок-науку: без власної держави наш народ приречений довічно на знищення, на асиміляцію іншими державними народами...Такі реалії дійсності.

У трагічній долі українського шахтарського письменника Григорія Баглюка причини воркутинської і не тільки воркутинської трагедій щільно переплелися. Письменник, революціонер-троцькіст за молодості , активний відроджувач українського слова став жертвою і власної життєвої позиції й обставин бездержавності України.